

Josip Jurčević

KOMUNISTIČKI TEROR I MUČENIŠTVO CRKVE

Djelovanje Udbe protiv Crkve u Hrvatskoj 1945. – 1991.

Sažetak

Dvosveščana knjiga *Komunistički teror i mučeništvo Crkve – djelovanje Udbe protiv Crkve u Hrvatskoj 1945. – 1991.* napisana je nakon višegodišnjeg istraživanja povjerljivih dokumenata Udbe i Službe državne sigurnosti (SDS) kao nastavak autorovih znanstvenih radova o represivnosti jugoslavenskoga komunističkog režima. Ovo je prva znanstvena knjiga koja temeljem dokumenata na cjelovit način pokazuje sustavnost djelovanja Udbe i SDS-a protiv Crkve u Hrvatskoj te s time povezanu ključnu ulogu jugokomunističkih tajnih službi u novijoj hrvatskoj povijesti, uključujući i tranzicijski proces.

Prvi svezak donosi znanstvenu raspravu u jedanaest tematskih dijelova.

Prvi dio (Zločinačka teorija i praksa *naučnog komunizma*) na temelju djela klasikā marksizma, pojašnjava teoriju koja je generirala praksu neograničena komunističkog revolucionarnog nasilja i tzv. diktature proletarijata. Posebno je ukazano na komunističku teoriju nužnosti potpunog uništenja religije i Crkve. Potom je objašnjeno da je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) bila tek sekcija (podružnica) svjetskoga komunističkog projekta te su na temelju izvornih dokumenata prikazani nastanak i glavne značajke Ozne i Udbe.

U drugom dijelu (Uništenjem Crkve do uništenja religije) na temelju dokumenata i literature prikazani su oblici i razmjeri nasilja koje je jugokomunistički režim prvih godina nakon Drugoga svjetskog rata provodio nad Crkvom. Između ostalog, obuhvaćena su ubojstva svećenika, otimanje imovine i stigmatizacija. Zasebno je dokumentiran progon nadbiskupa Stepinca od uhićenja, saslušavanja, pokušaja ubojstva i montiranog suđenja do utamničenja, zlostavljanja i usmrćivanja trovanjem.

U trećem dijelu (Udbin povjerljivi elaborat: *Crkva kao ideološki i politički protivnik F.N.R. Jugoslavije*) prikazan je i analizan opsežan i iznimno zanimljiv Udbin elaborat u kojem je razrađena strategija i taktika postupnog i dugoročnog djelovanja Udbe i režima na potpunoj neutralizaciji Crkve. Elaborat je potom desetljećima bio Udbin osnovni udžbenik za edukaciju njezinih djelatnika o Crkvi.

U četvrtom dijelu (Udbina izvješća o Crkvi 1951. – 1966.) prikazana su i analizirana tri strogo povjerljiva godišnja izvješća (1951., 1958., 1965.) u kojima su navedeni načini i rezultati djelovanja Udbe protiv Crkve, uključujući pokazatelje o svećenicima i drugim suradnicima kojima je Udba nadzirala Crkvu.

Peti se dio odnosi na prikaz i analizu *Izvjješća suradnika Adama (1957. – 1966)*. Radi se o sustavu tajnih prislušnih naprava i suradničke mreže kojoj je Udba dala kodni naziv „Adam“ i kojim je devet godina potpuno nadzirala život, djelovanje i komunikaciju nadbiskupa i kardinala Franje Šepera.

U šestom dijelu (*Svećenici suradnici Udbe 1945. – 1966.*) pojašnjene su metode kojima je Udba vrbovala suradnike, a potom je detaljno prikazano dugogodišnje suradničko djelovanje trojice svećenika koji su za Udbu tajno nadzirali kardinale Stepinca i Šepera te niz drugih istaknutih svećenika.

Sedmi dio (*SDS SRH 1967. – 1991.*) temelji se na iznimno važnim i povjerljivim dokumentima i strogo povjerljivoj *Rekonstrukciji* te prikazuje ustroj, način djelovanja, kapacitete i modernizaciju terora SDS-a kojima je do 1991. ostvarivan potpun nadzor nad Crkvom i drugim „unutrašnjim i vanjskim neprijateljima“. Nekoliko ključnih dokumenata ima najšire povijesno značenje jer prvi put otkrivaju dubinske razloge velike upravljačke reorganizacije jugokomunističke države (1966. – 1974. i ustrojavanja sigurnosnog sustava Općenarodne obrane i društvene samozaštite te Teritorijalne obrane.

U osmom dijelu (*Probušena mantija*) prikazuje se i analizira gotovo potpuno nepoznata knjiga dugogodišnjeg djelatnika SDS-a zaduženog za kler, koji je napredovao do čelne osobe u Službi po toj *liniji* a bio je i instruktor instruktorima Službe. U knjizi je otvoreno opisao svoja iskustva. Posebno je zanimljivo što je najprije školovan i postao pravoslavnim svećenikom, a potom se zaposlio u SDS-u.

Deveti je dio (*Operativna akcija Partner*) najopsežniji i najdinamičniji. Prvo se ukratko opisuje koncepcija najveće akcije jugoslavenskih tajnih službi protiv vjerskih zajednica (1981. – 1991.), a potom se opsežno na konkretnim primjerima pokazuju načini i vrste djelovanja SDS-a protiv Crkve. Prikazan je uzorak od čak stotinjak sintetičkih Informacija koje su, od 1987. do 1990., nastale u četiri najveća Centra SDS-a (zagrebačkom, splitskom, riječkom i osječkom) te su navedeni različiti slučajevi s cijelog područja Hrvatske u kojima su spomenuti mnogobrojni nadzirani svećenici i brojni suradnici.

Deseti se dio (*Živko Kustić – posebno važna meta*) uglavnom temelji na Kustićevu dosjeu i nekoliko drugih izvora. U svojevrsnoj „studiji slučaja“ autor pokazuje da „slučaj Kustić“ ne samo cjelovito oslikava djelovanje Udbe protiv Crkve nego i omogućuje dokumentirano otvaranje strogo zatajene teme ključne uloge tajnih službi u strukturi moći u sadašnjoj hrvatskoj državi. O tome su u knjizi objavljene i preslike nekoliko iznimno značajnih dokumenata.

U zaključnom dijelu (*Suočavanje sa zločinačkom komunističkom prošlošću*) prvo je – korištenjem daljnjih značajnih dokumenata – razrađena tema otvorena u prethodnom dijelu. Riječ je o dokumentima koji svjedoče o paradoksu da je 750 djelatnika Udbe postalo služba sigurnosti samostalne hrvatske države te da je struktura vlasti u Hrvatskoj prije 1990. tajno i duboko infiltrirana još neotkrivenom mrežom kadrova prosrbijskih vojnih tajnih službi. Potom su navedene sustavne opstrukcije na koje se nailazilo u

institucijama RH pri istraživanju mučeništva nadbiskupa Stepinca. Prikazani su europski dokumenti o obvezi suočavanja sa zločinačkom komunističkom prošlošću i izbjegavanje tog suočavanja državnih institucija RH. Prvi svezak knjige završava navođenjem lustracijskog iskustva Crkve u Poljskoj, stajalištem Sv. Stolice o lustraciji u Crkvi te stajalištem nekoliko istaknutih crkvenih osoba u Hrvatskoj o grijehu struktura i lustraciji.

Drugi svezak donosi većinom preslike izvornih dokumenata koji tematski prate i upotpunjuju spoznaje iz prvoga sveska. Riječ je o dokumentima koji do sada uglavnom nisu bili javno poznati ni korišteni, a sadržajno su u rasponu od opće strateške važnosti do pojedinačnih primjera tipičnih za djelovanje Udbe i SDS-a.

Drugi svezak započinje odlukama o nastanku, zadacima i strukturi Ozne i KNOJ-a te dokumentima o represiji u poraću, a na to se nadovezuju dokumenti o uvođenju i obilježavanju Dana Udbe na području Hrvatske. Zatim slijede preslike glasovitoga Pastirskog pisma od 20. rujna 1945. godine, koje je javnosti do sada bilo poznato samo u objavljenom prijepisu.

Slijede dokumenti koji se odnose na razdoblje do 1966.: povjerljivo izvješće Udbe i sudska presuda koji se odnose na suđenje sjemeništarcima u Rijeci 1955.; izvješće Udbe o djelovanju na diferencijaciji rimokatoličkog klera 1958.; opširan prikaz djelatnika Udbe o službenim razgovoru s nadbiskupom Šeperom u svrhu zastrašivanja; jedanaest izvješća „suradnika Adama“ o tajnom prislušivanju nadbiskupa i kardinala Šepera 1960. – 1966.; izvješće o spoznajama Udbe (1960.) u vezi s pokretanjem akcije za beatifikaciju kardinala Stepinca; izvješće Udbe o zasjedanju Biskupske konferencija Jugoslavije (BKJ) u rujnu 1960.; dopisivanje između BKJ-a i jugoslavenske vlade (1960.) o normalizaciji odnosa; sedam izvješća suradnika Udbe iz Vatikana; izvješće Udbe o vrbovanju osuđenih sjemeništaraca u zatvoru Lepoglavi; četiri skupine strogo povjerljivih dokumenata Udbe i SDS-a o svećniku suradniku Rudolfu Pukljaku.

Slijede dokumenti koji se odnose na razdoblje od 1967. do 1991.: plan poduzetih mjera SDS-a za snimanje zasjedanja BKJ-a u svibnju 1967. te transkript SDS-a o početku zasjedanja i raspravi biskupa o sadržaju poslanice vjernicima; zapisnik sjednice *Saveta za poslove državne bezbednosti* Predsjedništva Jugoslavije u proljeće 1972. te strateške odluke koje su donesene; informacija SDB (1982.) *Neka novija saznanja o vatikanskoj obavještajnoj službi*; Operativna informacija SDB-a (1989.) *Najnovija aktivnost Rimokatoličke crkve u svetu*; Specijalna informacija SDS-a (1985.) *Aktivnosti Rimokatoličke crkve na obilježavanju godišnjice smrti Alojzija Stepinca* te SDS-ov transkript propovijedi kardinala Kuharića; *Nacrt* najveće SDB-ove operativne akcije za nadzor i obradu vjerskih zajednica – *OA Partner*; pokretanje operativne akcije OA Zvonik 89 za potpuniji nadzor nad Rimokatoličkom crkvom na području Hrvatske.

Posebno su znakovite 24 informacije područnih centara SDS-a o različitim konkretnim djelovanjima SDS-a protiv Rimokatoličke crkve diljem Hrvatske u razdoblju od 1987. do 1990. godine u okviru OA *Partner*. Još su znakovitije preslike niza dokumenata koji se odnose na spomenutu „studiju slučaja“ Živka Kustića, koja je upotpunjena dokumentima SDS-a o biskupu Đuri Kokši te povjerljivim vojnim dokumentima o pukovniku Ivanu Fumiću.

Drugi svezak završava popisom imena i prezimena i drugih osobnih podataka o 118 rukovodećih djelatnika SDS-a u Hrvatskoj te tekstom rezolucije Parlamentarne skupštine Vijeća Europe o osudi svih zločinačkih komunističkih sustava vlasti i autorovim znanstvenim radom *Kardinal Stepinac u identitetu suvremenoga hrvatskoga društva*.

Dvosveščana knjiga ima ukupno 992 stranice, a radi lakšeg pretraživanja opremljena je kazalom osobnih imena, kazalom imena djelatnika Udbe i SDS-a te kazalom pseudonima suradnika.